

Gullstånds i Kristianstads Vattenrike Årsrapport 2021

Vattenriket i fokus 2021:03

Kjell-Arne Olsson

2021

Vattenriket®

Titel:	Gullstånds i Kristianstads Vattenrike – Årsrapport 2021
Utgiven av:	Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike
Författare:	Kjell-Arne Olsson
Kartunderlag:	Stadsbyggnadskontoret Kristianstads kommun
Copyright:	Biosfärkontoret Kristianstads Vattenrike
Upplaga:	Digital upplaga
Rapportserien Vattenriket i fokus:	Rapport: 2021:03
Omslagsbild:	Kjell-Arne Olsson

Innehåll

SAMMANFATTNING	4
INLEDNING	5
SYFTE OCH MÅLSÄTTNING	5
MATERIAL OCH METODER.....	6
RESULTAT	7
NORRA LINGENÅSET.....	7
HÄRLÖVS ÅNGAR.....	9
KVARNÄSVIKEN	11
LILLE SJÖ.....	13
NYA BRON I YNGSJÖ.....	16
NATURUM	18
PROVYTA INVID NATURUMBRON	20
ÅRUMMET NORR OM NATURUM	22
DISKUSSION	23

Sammanfattning

Under de 22 år som min uppföljning av gullstånds *Jacobea paludosa* (*Senecio paludosa*) pågått har tydliga mönster framträtt. Långvariga högvatten gör att bestånden försvagas, att blomningen följande år blir dålig och att det kan ta flera vegetationssäsonger innan bestånden återhämtat sig. Svängningarna i antalet blommande stänglar på icke hävdade lokaler korrelerar väl med de långvariga högvatten som inträffade vintern 2001/2002 och sommaren 2007. (Se diagrammen för Norra Lingenäset, Härlövs ängar och Kvarnäsviken).

Vidare har uppföljningen visat att gullstånds är känslig mot bete. Kvarnäsviken och de hävdade delarna av Norra Lingenäset visar att antalet blommande stänglar kan försvinna helt vid ett alltför intensivt bete (se diagrammen för dessa lokaler). Därför är det mycket glädjande att gullstånds åter blommat fint vid Kvarnäsviken sedan 2016 och att den även blommat vid Norra Lingenäset de senaste fem åren. Utvecklingen vid Kvarnäsviken (och även vid Norra Lingenäset) visar trots allt att gullstånds har förmåga att återkomma på en lokal.

Lokalen vid Lillesjö, samt Härlövsängar och området kring naturum, har visat på en tredje faktor som kan påverka antalet blommande stänglar av gullstånds kraftigt (se diagrammen för dessa lokaler). Här är det larver av karminspinnare, vilka har *Senecio*-arter som värdväxt, som kan påverka artens vitalitet negativt. De senaste elva åren finns det varken några spår av fjärilen eller av gullstånds vid Lillesjö. Efter Lillesjö har karminspinnare även noterats på gullstånds vid Udden i Kristianstad samt vid naturum och Härlövs ängar i Kristianstad. Det är positivt att karminspinnaren inte setts till på några nya lokaler de senaste åren och att den de senaste åren nästan helt saknats vid naturum.

Av de fyra ursprungliga lokalerna som valdes ut för årlig uppföljning år 2000 har tre förändrats högst väsentligt under de år som förflutit. Därför har det uppstått ett behov att hitta nya referenslokaler för upp följning. Dessa ska helst vara ohävdade och gärna vara lättillgängliga vilket väsentligt underlättar inventeringarna. De beskrivna ytorna vid naturumbron och nya bron vid Yngsjö ingår nu som nya referensytor. Även det röjda området i Årummet norr om naturum kontrolleras årligen för att se om gullstånds möjligen förmår etablera sig här. De plantor som flyttades hit 2014 från ett närbeläget bestånd tycks tyvärr inte ha överlevt.

De senaste åren har vi med tillfredsställelse kunnat se att många bestånd av gullstånds i Vattenriket inte är angripna av karminspinnare, men även att angripna plantor förefaller klara sig bättre än tidigare. Förhoppningsvis är detta ett tecken på att invasionen avklingat och att det i framtiden kan bli en balans mellan arterna.

Sammanfattningsvis kan sägas att blomningen av gullstånds i år liksom ifjor har varit hygglig även om antalet noterade stänglar dessa år var lägre än 2018 och 2019. Detta kan vara en konsekvens av det höga vattenståndet i februari och mars 2020, som var den andra gången sedan 1998 det översteg 2 m (2,09 resp. 2,08 m.ö.h.). Senast var 2002 då vattenståndet i februari uppmättes till 2,15 m.ö.h.

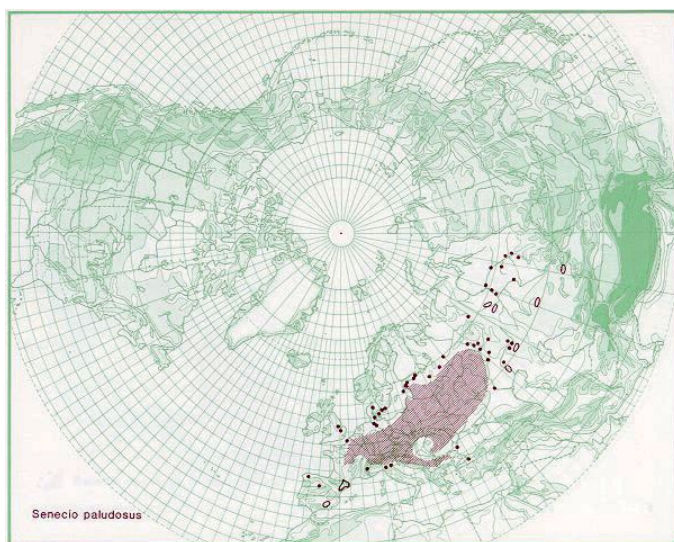
Inledning

År 2000 inventerades ett antal lokaler för gullstånds i Kristianstads Vattenrike. För att kunna följa beståndsutvecklingen över en längre period valdes fyra lokaler ut för årlig kontroll. Dessa lokaler är belägna vid Norra Lingenäset, på Härlövs ängar, vid Kvarnäsviden samt vid Lille sjö söder om Yngsjö. Lokalerna valdes för att de då saknade hävd och därför skulle ge en än bättre bild av "årsmånens" inverkan på blomningen än hävdade lokaler skulle ge. Senare har högört-sängarna vid Naturum tillkommit i uppföljningsarbetet. Numera är dock lokalen vid Kvarnäsviden och större delen av Norra Lingenäset sedan åtskilliga år tillbaka hävdade genom bete. Sedan några år tillbaka följs även några bestånd vid nya bron i Yngsjö samt en mindre yta invid Naturum årligen upp. Årets räkning är den 22:e på de ursprungligt utvalda lokalerna och den 12:e vid Naturum.

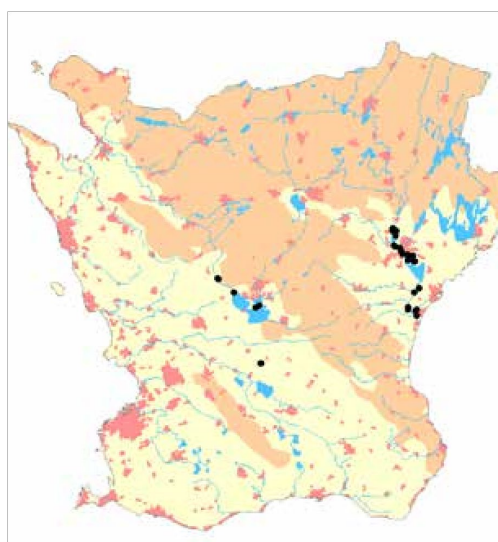
Syfte och målsättning

Gullstånds är en av landets ovanligaste växter och är klassad som Sårbar (VU) i *Rödlistade arter i Sverige 2020*. I Norden förekommer den endast i Skåne. Gullstånds har några få och individfattiga förekomster i Kävlingeåns och Rönneås vattensystem, men har sina flesta och rikaste lokaler i Kristianstads Vattenrike i anslutning till Helgeå, från Araslövssjön i norr till Gropahålet i söder, en sträcka på omkring 30 kilometer.

Då gullstånds har sina huvudsakliga nordiska förekomster i Kristianstads Vattenrike och blivit något av en karaktärsart för biosfärområdet och Kristianstads kommun, är det viktigt att ha en kontinuerlig övervakning på arten. Inte minst är detta viktigt för att kunna vidta åtgärder om hot mot arten uppstår. Sådana åtgärder kan utgöras av exempelvis ändrad hävd, röjningar och stödutplanteringar.

Figur 1. Utbredningen för gullstånds i Norden och världen enl. Hultén 1971 och Hultén & Fries 1986.

Figur 2. Gullstånds i Skåne (och Norden) 1989–2005 enl. Floran i Skåne. Arterna och deras utbredning (Tyler m.fl. 2007).

Material och metoder

Ursprungslokalernas lägen och areal är angivna med koordinater och utritade på kartor i gullståndsrapporten från 2000. Liksom tidigare har antalet blommande skott inom lokalerna räknats/uppskattats. På individuella lokaler har antalet ofta uppskattats genom att räkna antalet på en mindre yta och extrapolera utifrån detta.

Resultat

Norra Lingenäset

Under de första åren under 2000-talet var Norra Lingenäset en rik lokal för gullstånds med årligen flera hundra blommande stänglar. Området var då, sedan många decennier tillbaka, ohävdad. Omkring 2005 hägnades området och bete infördes. En yta centralt i betesmarken avhägades från hävd för att på så sätt gynna gullstånds.

Sommaren 2007 rådde ett extremt vattenstånd som gjorde att blomningen av gullstånds uteblev helt detta år. Som förväntat var blomningen mycket svag även 2008, då endast 3 blommande stänglar noterades inom det ohävdade, inhägnade området. 2009 hade arten återhämtat sig något. 41 stänglar blommade vid Norra Lingenäset, varav 38 inom den ohävdade, centrala delen. 2010 kunde man förvänta sig att antalet blommande stänglar skulle ha ökat än mer inom detta område. Det var därför förvånande att ingen gullstånds fanns på lokalen vare sig 2010 eller 2011 (gullstånds hade i övrigt riklig blomning på ohävdade lokaler dessa år). 2012 fanns det 5 blommande stänglar inom det inhägnade området som 2013 ökat till 7 stänglar och 2014 till 32 stänglar på det ohävdade området, de flesta i den östra delen. Därför kunde man förmoda att gullstånds följande år skulle återhämta sig alltmer. Men inga stänglar kunnat ses varken 2015 och 2016. Till min stora glädje kunde jag 2017 från långt håll se att det åter lyste gult i den södra delen av inhägnaden. När jag kom dit kunde jag räkna till 53 stänglar. 2018 räknades 29, 2019; 51 och 2020; 17 stänglar in. I år uteblev tyvärr gullstånds åter på lokalen, vilket är förvånande då den blommat fint de föregående fyra åren. Fällan domineras helt av rörflen och vassstarr.

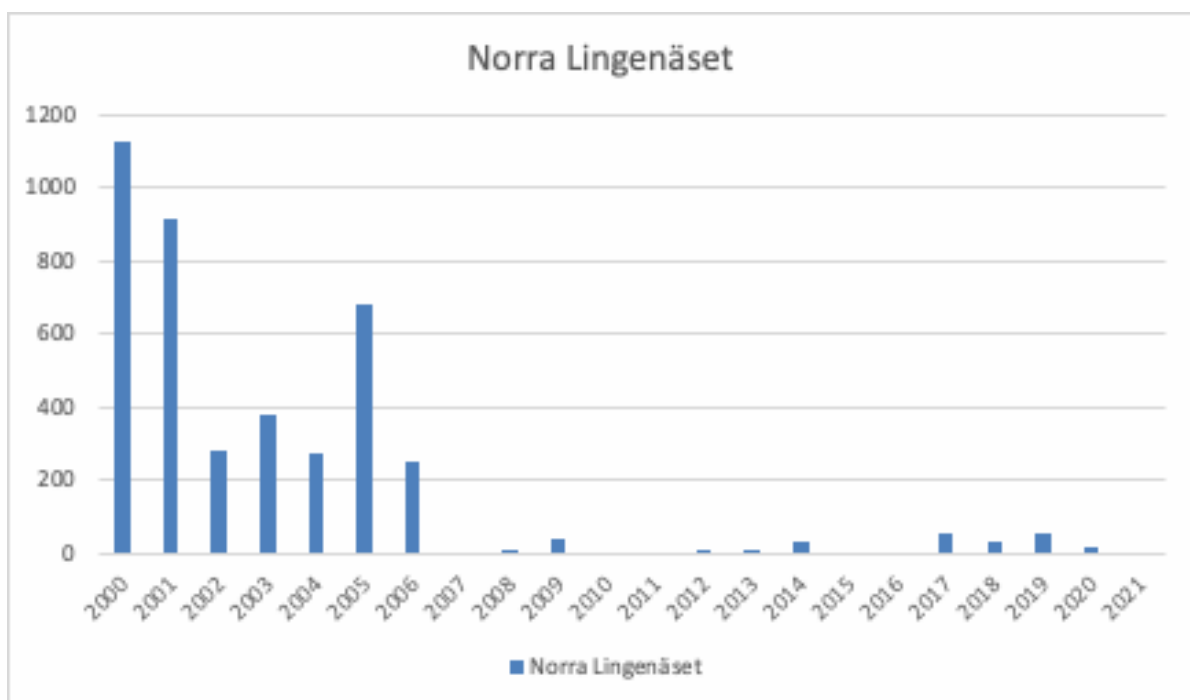
Under senare år har betet uteblivit helt eller varit mycket svagt. 2018 var stängslen, både g det centrala området och kring hela betesfällan, i dåligt skick och bitvis nedrivna. Sedan i fjor är emellertid alla stängsel renoverade och området tycks åter betas. Genom den svaga hävden borde gullstånds haft möjlighet att återhämta sig och åter blomma utanför det lilla, inhägnade området. Så har det tyvärr inte blivit hittills.

Figur 3. Karta över Norra Lingenäset.

Figur 4. Sedan mer än ett decennium är antalet blommande stänglar mycket få eller inga alls och varit inskränkta till den centrala ohävdade ytan.

Härlövs ängar

Inom den utlagda provytan om ca 140 m² ökade blomningen från bottenåret 2003 och fram till 2006. 2007 var hela området översvämmat och några blommande plantor av gullstånds kunde inte noteras detta år. 2008 fanns det som väntat endast några få (3 stycken) blommande stänglar inom provytan. 2009 hade en viss återhämtning skett och antalet blommande stänglar ökade kommande år för att 2014 åter vara på topp med över 500 blommande stänglar.

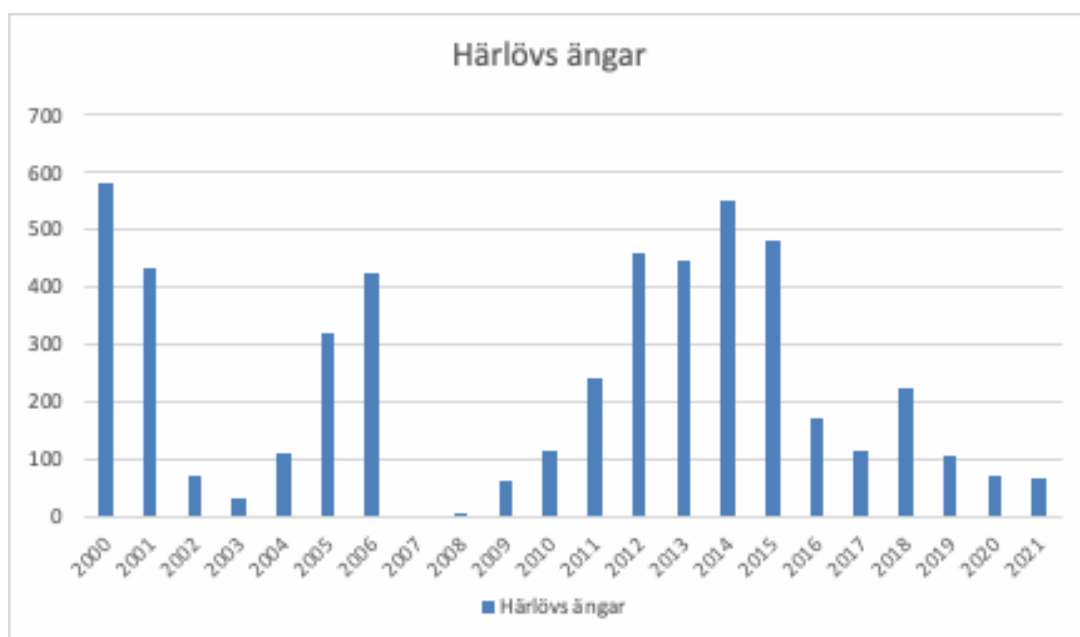
Dessvärre upptäckte jag detta år omkring 10 larver av karminspinnar. Antalet karminspinnare i området ökade såväl 2015 som 2016. Antalet blommande av gullstånds har varit ganska måttligt de senaste åren. I år räknade jag endast in 65 blommande stänglar, de flesta angripna av karminspinnare. Dock var alla plantor höga, kraftiga och välmående och inte märkbart påverkade av larven. Min känsla är att lokalen har blivit torrare sedan räkningarna började.

Figur 5. Karta över Härlövs ängar.

Figur 6. Stänglarna av gullstånds är högvuxna, kraftiga och välmående. Några larver av karminspinnare har inte syns till de senaste åren.

Kvarnäsviken

Bestånden längs Kvarnäsviken var tidigare rikblommiga, men 2007 var situationen densamma som vid Norra Lingenäset och Härlöv, dvs. inte en enda stängel av gullstånds kunde upptäckas på grund av det extrema sommarhögvattnet. 2008 var situationen något ljusare även om det sammanlagda antalet blommande stänglar var mycket lågt. Den östra delen som detta år hävdades för första gången var tydligt betespåverkat och här kunde endast 2 blommande stänglar av gullstånds upptäckas. I den del som fortfarande var ohävdad noterades 68 stänglar 2008. 2009 var hela området betat och endast 11 avbitna stänglar kunde noteras längs i nordväst. Från 2010 och fram till om med 2015 kunde jag inte notera någon gullstånds alls vid Kvarnäsviken (2014 besöktes lokalen inte), något jag tolkat som ett tydligt exempel på att gullstånds inte klarar ett intensivt bete. 2015 betades inte lokalen med de öppna, jämna gräsyterna var slagna av maskin.

När jag besökte Kvarnäsviken i 2016 såg jag inte till några betesdjur men området föreföll ha blivit extensivt hävdad tidigare under året. Strandkanten var opåverkad av bete och tramp så att högorter, starr-arter och busksly kunnat återhämtat sig efter den tidigare så intensiva hävden och de kraftiga röjningarna för knappt ett decennium tidigare. Till min stora glädje och förvåning blommade gullstånds åter vackert utmed en lång sträcka av Hammarsjöns strand. Sammanlagt kunde jag räkna till omkring 170 blommande stänglar 2016. Detta visar att gullstånds trots allt har förmåga att återkomma på en lokal där den mer eller mindre dömts ut som försvunnen. Glädjen fortsatte även 2017–2020 med åtskilliga hundra stänglar. I år beräknade jag antalet blommande stänglar till omkring 450.

Området betas men med bara en liten påverkan på den yttre strandremsan. Fortsätter området att hävdas med detta betetryck ter sig framtiden ljus för gullstånds vid Kvarnäsviken. I år var bestånden av gullstånds högvuxna och friska. Jag har aldrig sett några karminspinnarlarver vid Kvarnäsviken.

Figur 7. Karta över Kvarnäsviken.

Figur 8. De senaste sex åren har gullstånds blommat rikligt vid Kvarnäsviden.

Lille sjö

Den lilla lokalen vid Lille sjö var fram till och med 2005 en rik lokal där antalet blommande stänglar årligen kunde räknas till åtskilliga hundra. 2006 sjönk emellertid antalet stänglar drastiskt. Den dåliga blomningen kunde knappast bero på högt vattenstånd då lokalen inte varit drabbad av samma översvämningar som växtplatserna längre uppströms Helgeå. De få blommande stänglar jag kunde finna 2006–2008 stod alla i kantzonen mellan sumpskogen och vassarna. I vassen, som tidigare hyst de flesta exemplaren, fann jag stänglar där korgar och blad var uppätta och utsatta för någon form av angrepp. Vid de årliga besöken, som gjordes i början av augusti, kunde jag inte se några som helst spår av något skadedjur. Jag funderade på om det exempelvis kunde vara sniglar som angrep plantorna. 2009 besökte jag lokalen några veckor tidigare än vanligt och då kunde jag se vad det var för något som förödde gullståndsplantorna. På nästan alla stänglar jag kunde finna fanns mängder av svart- och gulrandiga fjärilslarver. Vilken art det kunde vara hade jag emellertid ingen aning om. Efter kontakt med Sven Birkedal, Åhus, stod det snart klart att gullståndsplantorna var angripna av karminspinnare *Tyria jacobaeae*.

Enligt Nationalnyckeln är karminspinnaren en ovanlig art som i Norden förekommer lokalt i de södra delarna av Sverige, i södra Norge och på Jylland i Danmark. I Sverige har de flesta fynden av fjärilen gjorts i sydöstra Södermanland och på Gotland. Karminspinnaren lever uteslutande på arter av släktet *Senecio*, i Norden mest på stånds *S. jacobaea*. I Mellaneuropa har den även rapporterats från gullstånds *S. paludosus*. Fyndet av karminspinnare på gullstånds vid Lillesjö var med andra ord det första i Sverige och Norden. Senare år kunde karminspinnare dessvärre observeras på fler platser i Kristianstadstrakten. Denna utveckling tycks dock ha brutits nu.

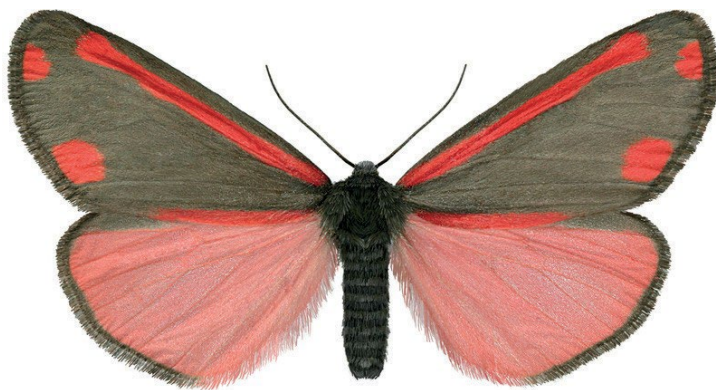
I slutet av juni 2010 besökte jag lokalen tillsammans med Sven Birkedal och då kunde vi notera 5–6 flygande karminspinnare, men inga spår av gullstånds vars stänglar borde ha börjat växa upp vid denna tidpunkt. I slutet av juli besökte jag åter lokalen men kunde inte notera några stänglar av gullstånds (och följaktligen inga fjärilslarver heller). Allt sedan dess har varken larver, fjärilar eller gullstånds observerats på lokalen vid Lillesjö, som dessutom förefaller växa igen alltmer år från år.

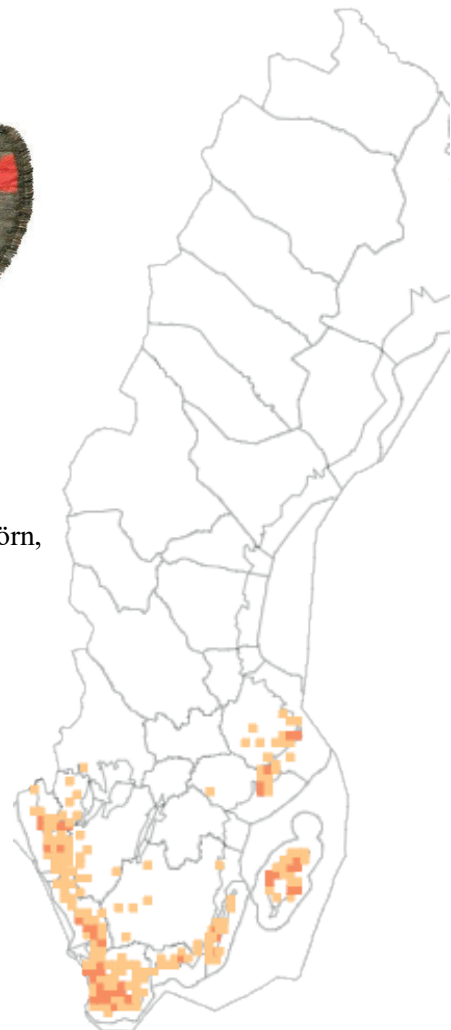
Figur 9. Karta över Lille sjö.

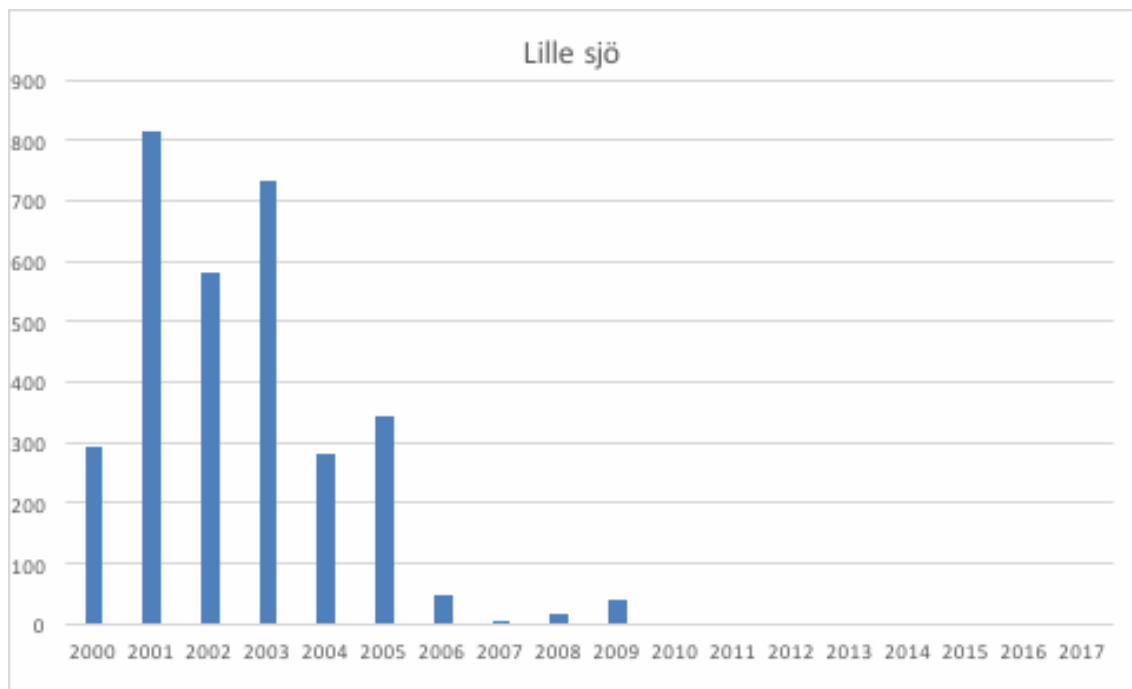
Figur 10. Den tidigare lokalen för gullstånds vid Lillesjö är kraftigt igenvuxen. Det har gått mer än ett decennium sedan gullstånds senast sågs till här.

Figur 12. Karminspinnare *Tyria jacobaeae*. Foto: Torbjörn, Östman, ArtDatabanken.

Figur 11. Utbredningen för karminspinnare *Tyria jacobaeae* i Sverige. Från Skåne har 555 observationer rapporterats till till ArtDatabanken 2020.

Nya bron i Yngsjö

Sedan nio år tillbaka har jag besökt några förekomster av gullstånds vid nya bron i Yngsjö, som är de som ligger närmast Lillesjö-lokalen. Dessa bestånd har hela tiden varit välmående och inte angripna av karminspinnare.

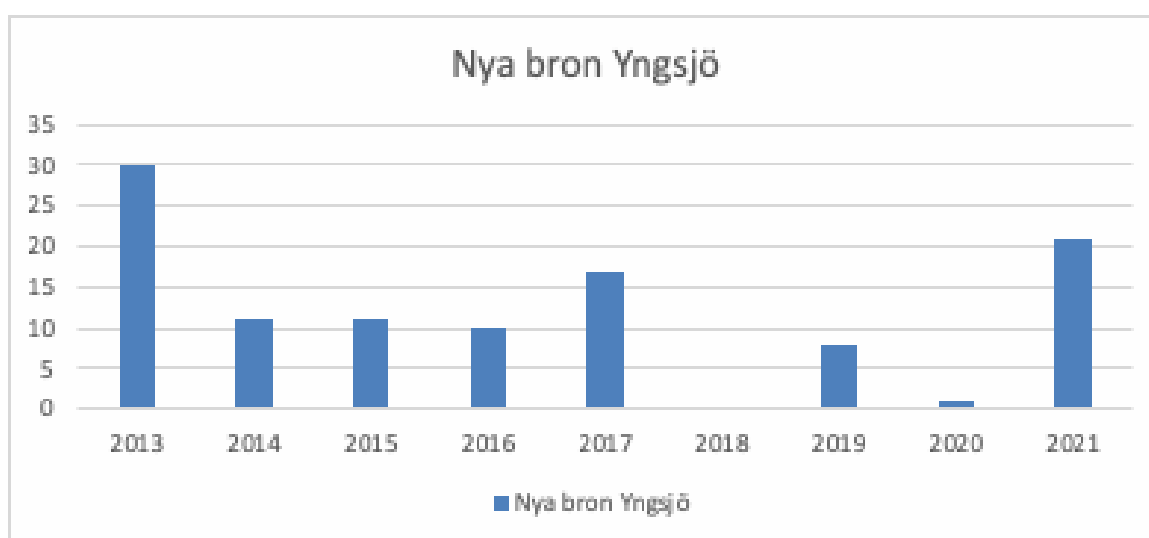
På lokalen vid Yngsjö fanns två bestånd om vardera ca 15 blommande stänglar 2013. 2014 var dock antalet blommande stänglar lägre, 4 respektive 5; 2015 noterades 11 + 0 stänglar; 2016 8 + 2 stänglar och 2017 9 + 8 stänglar. 2018 kunde jag inte upptäcka en enda stängel av gullstånds. 2019 räknade jag till 8 stänglar medan det i fjor endast fanns en ensam stängel invid stranden av Helgeå strax norr om skylten. Här har jag aldrig tidigare sett någon gullstånds. I år fanns här 21 blommande stänglar i tre huvudbestånd. Det tidigare rikblommiga beståndet invid det nordvästliga brofästet har jag inte sett till alls under de senaste åren.

Figur 13. Karta över Yngsjö.

Figur 14. Flera små bestånd av gullstånds kunde i år noteras invid stranden av Helgeå, strax norr om nya bron vid Yngsjö.

Naturum

Bestånden vi Naturum inventerades och koordinatsattes för första gången 2009. Förutom en blommande stängel söder om Naturum fanns alla blommande bestånd i högrötsängen mellan den nygrävda sjön och buskagen av gråvide i norr. 2009 noterades över 800 blommande stänglar i detta område. Gullstånds fortsatte därefter att öka så att det sammanlagda antalet blommande stänglar uppskattades till över 2 000 åren 2011–2013 på högrötsängen norr om naturum. Därefter minskade antalet blommande stänglar drastiskt. 2015 kunde jag konstatera att många plantor var kraftigt angripna av larver till av karminspinnare. 2016 kunde jag endast notera ca 100 blommande stänglar i området kring naturum och 2017 endast omkring 70. Den stora tillbakagången för gullstånds i området 2014–2017 vill jag främst skylla på angreppen av karminspinnare. Därför var det förvånande att gullstånds åter blommade rikligt vid naturum 2018. Jag uppskattar att antalet blommande stänglar uppgick till omkring (eller mer än) 900 och även 2019 och 2020 blommade gullstånds ganska rikligt.

Ett påtagligt hot mot gullstånds kring naturum har varit den kraftiga igenväxningen med gråvide inte minst utmed naturumbron. Flera bestånd av gullstånds har försvunnit härifrån de senaste åren. I år genomfördes omfattande röjningar av gråvide i området. Detta gjorde att stora delar var kraftigt påverkade och antalet blommande stänglar som kunde noteras var väldigt få och även angripna av karminspinnarens larver.

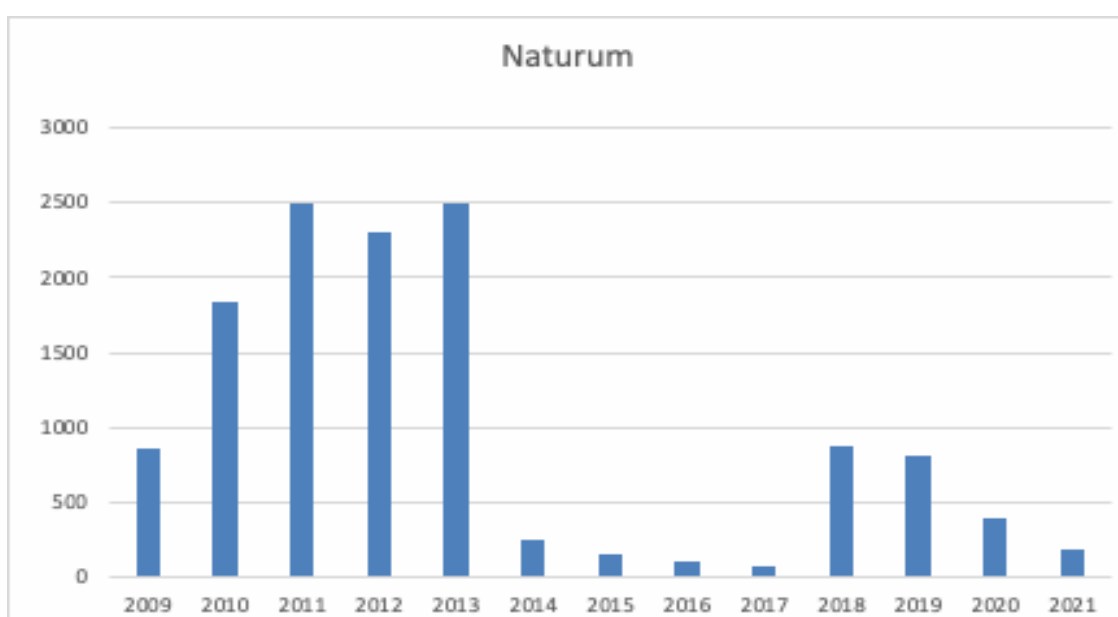
I framtiden kan man dock förvänta sig att röjningarna får en positiv inverkan på bestånden av gullstånds. Detta är speciellt viktigt då området är lättillgängligt och besöks av så många naturintresserade människor.

Figur 15. Karta över Naturum Vattenriket. Antal blommande stänglar av gullstånds kring Naturum 2021. Inom parentes anges antalet stänglar 2020.

Figur 16. Omfattande röjningar genomfördes vid Naturum i år. Detta kan man förmoda kommer påverka bestånden av gullstånds på ett positivt sätt i framtiden.

Provyta invid Naturumbron

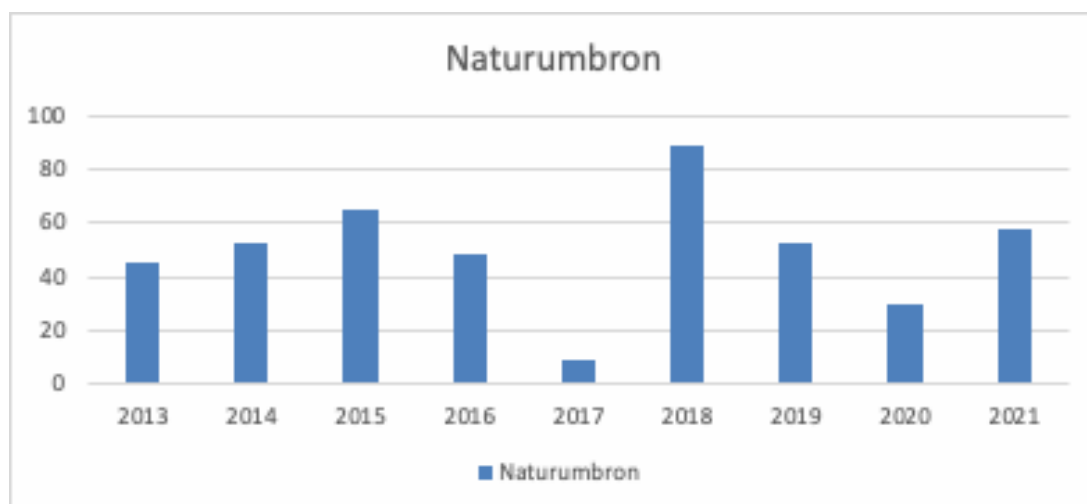
Den lilla yta omedelbart norr om naturum, som begränsas av bron i söder, den nygrävda kanalen mot norr och gråvidebuskaget i väster, är ett lämpligt område att ha en årlig uppföljning av. Ytan är ohävdad och lättillgänglig. 2013 fanns här 45 blommande stänglar, 2014–2016 höll sig antalet stänglar på samma nivå. Tidigare var många stänglar varit kraftigt angripna av karm-inspinnarlarver och 2017 kunde jag bara notera 9 stänglar (nästan alla angripna av larver). Därför var det glädjande att se att plantorna har varit friska och välmående de senaste åren. Antalet blommande stänglar har varit fler jämfört med 2017 som var en bottennotering. I år till kunde jag räkna till 58 blommande stänglar av gullstånds.

Figur 17. De blommande stänglarna växer publikvänligt invid naturumbron.

Figur 18. Karta över Naturumbron.

Årummet norr om Naturum

Stora partier av Härlövsängar, inom det nyinrättade naturreservatet Årummet, upptas av täta, ogenomträngliga snår av gråvide. Under sommaren 2013 röjdes ett område med sådana gråvidebuskage bort några hundra meter norr om naturum, bl.a. för att skapa förutsättningar för gullstånds att föröka och etablera sig vegetativt eller med hjälp av frön. Hösten 2013 upptogs den röjda ytan av en vattenspegel utan vegetation. 2014 var röjningen ganska tätt bevuxen av gräs, starr och högorter, t.ex. fackelblomster. Någon gullstånds sågs inte till på den röjda ytan. I augusti samma år flyttades tre plantor till det röjda området från ett bestånd som växte strax intill. Dessvärre tycks dessa plantor ha försvunnit för någon gullstånds har inte syns till på den röjda ytan sedan 2014. Idag är den kraftigt igenvuxen framför allt med sly av gråvide. Några få stänglar av gullstånds brukar visa sig framför den röjda ytan.

Diskussion

Genom de årliga inventeringarna av gullstånds på ett antal utvalda lokaler under mer än två decennier, har kunskap inhämtats om gullstånds och de faktorer som påverkar dess trivsel och frekvens. Sådana faktorer är exempelvis vattenstånd, hävd och insektsangrepp. Det finns dock omständigheter kring dess uppträdande som jag, åtminstone hittills, inte kan förstå. T.ex. hur kan den, som vid Kvarnäsvisken, åter blomma mycket rikligt efter att inte setts till alls under 5–6 år. Är det ett tecken på att den kan överleva med underjordiska delar under en följd av år eller beror det på fröspridning? (Det sistnämnda är väl mindre troligt.) Varför har gullstånds inte kunnat återkomma på samma sätt på de svagt hävdade partierna vid Norra Lingenäset? Vid Lille sjö har den inte heller visat tecken på att återhämta sig. Märkligt är även att enstaka ex. av gullstånds kan dyka upp på ställen där de inte tidigare inte setts till, t.ex. vid Yngsjö. Lika konstigt är att vissa bestånd ”försvinner” även om miljön tycks vara helt intakt, t.ex. beståndet intill nya bron i Yngsjö.

Vissa faktorer, som vattenståndsfluktuationer och insektsangrepp, har vi svårt att göra något åt. Andra, som exempelvis igenväxning av gråvide går att åtgärda. Därför är det mycket glädjande att ett omfattande röjningsarbete i år har genomförts norr om naturum. Här ska det bli mycket intressant att följa beståndsutvecklingen kommande år.

De kraftiga angreppen av karminspinnare på några lokaler (främst naturum) för ca 3–5 år sedan, gjorde att det kändes angeläget att möta detta hot med att dra upp frösådda plantor som skulle kunna användas för att restaurering av drabbade lokaler. I Europa har grobarhetsförsök av frön från gullstånds genomförts i flera länder. Resultaten har varit väldigt varierande. Frön från England hade en grobarhet på 7 % mot 75 % av frön från Nederländerna och 53 % från Tyskland. För att göra en liknande undersökning i Sverige samlade jag 2014 frön från två olika bestånd vid Kristianstad (på strandskoningen invid Tivolibadet och invid röjningen i Årummet). Kollektorna lämnades till Stefan Andersson vid Ekologiska institutionen i Lund som sådde fröna hösten 2014. Det visade sig att fröna från Tivolibadet grodde fint medan fröna från Årummet inte grodde alls. Någon enstaka planta blommade redan 2015 medan ett 50-tal plantor blommade rikligt följande år. Idag växer det ett antal plantor av gullstånds vid Ekologihuset i Lund. Till sommaren är det planerat att korspollinera dessa för att få fram grobara frön för vidare odling.